

Меморіальні комплекси як синтез мистецтва, архітектури, права та політики національної пам'яті

Ірина Похиленко, доцент, кандидат юридичних наук (ORCID: 0000-0001-5409-7408),

Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна

АНОТАЦІЯ

У роботі аналізується феномен меморіальних комплексів як багатоаспектного явища, що поєднує художні та архітектурні рішення з політикою національної пам'яті. На основі положень Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» та актуальних досліджень розглядається роль меморіальних комплексів у процесі формування спільного розуміння минулого та зміцнення єдності нації. Досліджується їхнє значення як інструменту увіковічення пам'яті про ключові історичні події та визначних осіб, які боролися за незалежність і територіальну цілісність України, а також про жертв злочинів проти Українського народу. Визначаються основні завдання, принципи та форми реалізації державної політики, що знаходять своє матеріальне втілення в меморіальній архітектурі. Особливу увагу приділено взаємодії мистецтва, архітектури та політики у створенні таких об'єктів та їхньому впливу на суспільну свідомість, а також викликам, пов'язаним із подоланням конфліктів історичної пам'яті та забезпеченням інклюзивного вшанування.

Ключові слова: національна пам'ять, меморіальні комплекси, монументальне мистецтво, меморіальне мистецтво, архітектура, державна політика, увічнення пам'яті, право.

1. ВСТУП

Меморіальні комплекси завжди відігравали ключову роль у культурі та історичній свідомості будь-якого народу. Вони є не просто пам'ятками архітектури чи скульптури, а потужними інструментами, що фіксують і транлюють історичні наративи, формують колективну пам'ять та визначають цінності суспільства. В умовах сучасних викликів, зокрема збройної агресії та маніпуляції історією, державна політика національної пам'яті Українського народу набуває особливого значення. Відповідно до положень Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» [1], її мета - формування спільного розуміння минулого шляхом відновлення та збереження національної пам'яті, підтримки досліджень з історії України та її популяризації для зміцнення єдності Українського народу.

У цьому контексті меморіальні комплекси виступають як синтез мистецтва, архітектури та політичних рішень, спрямованих на досягнення цієї мети.

Сучасна українська держава, яка бореться за свою незалежність та ідентичність, усвідомлює необхідність протистояння історичній пропаганді та консолідації суспільства навколо спільних героїчних і трагічних сторінок своєї історії. Меморіальні комплекси у цій боротьбі є не пасивними монументами, а активними суб'єктами, що впливають на суспільну свідомість. Вони є місцями, де відбувається діалог поколінь, де історія стає відчутною та особистою.

Ця наукова публікація має на меті розкрити складну взаємодію між мистецтвом, архітектурою та державною політикою на прикладі меморіальних комплексів. Дослідження ґрунтується на аналізі положень Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (далі - Закон), який став основоположним документом для регулювання цієї сфери. Основне завдання - показати, як законодавчі норми трансформуються в конкретні архітектурні та художні форми, і як ці форми, у свою чергу, реалізують політичні цілі.

2. МЕМОРІАЛЬНІ КОМПЛЕКСИ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» визначає національну пам'ять як збережену Українським народом сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок тих подій минулого, які справили вирішальний вплив на його історію, самоідентифікацію, державотворення та/або сприймаються в суспільстві як найбільш значущі. В той час як меморіальний комплекс - комплекс об'єктів монументального мистецтва, архітектурних, художніх, скульптурних, ландшафтних елементів, споруджений з метою увічнення пам'яті про значущих осіб або значущі події в історії народу, держави, краю, населеного пункту.

Отже, меморіальний комплекс є інструментом (засобом), який використовується для збереження, поширення та зміцнення певних ключових елементів національної пам'яті серед суспільства, перетворюючи внутрішні знання та оцінки на зовнішньо видимі символи. Він є матеріальним "якорем", що допомагає зафіксувати в просторі та часі найбільш значущі для народу уявлення про минуле.

Меморіальний комплекс є виразним прикладом того, як абстрактні ідеї - пам'ять, честь, скорбота, героїзм - перетворюються на матеріальні, відчутні форми. Архітектура та мистецтво в цьому процесі виступають як мова, якою держава та суспільство говорять про своє минуле.

Символіка форми та простору. Архітектура меморіального комплексу повинна викликати певні емоції та асоціації. Геометричні форми, вежі, що тягнуться до неба, або заглиблені в землю структури можуть нести потужний символічний зміст. Наприклад, меморіал жертвам Голодомору в Києві, який символізує свічку, є яскравим прикладом використання символічної форми для передачі трагічного наративу.

Роль монументального мистецтва. Скульптура, рельєфи та мозаїки надають меморіальному комплексу емоційного та нарративного наповнення. Вони персоналізують історію, роблячи її більш доступною для розуміння. Скульптурні композиції можуть зображати як конкретних історичних осіб, так і узагальнені образи, створюючи сильний емоційний зв'язок з минулим.

Синтез цих елементів дозволяє створити цілісний твір, який є одночасно об'єктом мистецтва, архітектурним шедевром і носієм історичної правди. Закон у цьому контексті виступає як ідеологічний та правовий орієнтир, що визначає, яку саме правду і яким чином потрібно відобразити.

Ефективна політика національної пам'яті не обмежується лише створенням меморіалів; вона включає роботу з подолання внутрішніх конфліктів та забезпечення єдності. Аналіз актуальних досліджень [2, 3] виявляє ключові виклики та шляхи вирішення, які безпосередньо стосуються меморіалізаційних процесів.

Згідно з Аналітичною запискою «Державна політика подолання конфліктів історичної пам'яті...» [3, С.91], історична пам'ять має стати тим фактором, який ліквідує чи нейтралізує мовні, політичні, релігійні конфлікти, об'єднує державу і суспільство в одне ціле, що допомагає вистояти в час важких воєнних потрясінь. У цьому контексті меморіальні комплекси виступають як центральні майданчики для формування консолідованого нарративу. Їхня архітектурна мова та художнє наповнення повинні бути інклюзивними, об'єднуючи різні регіональні та соціальні групи навколо спільних, державницьких цінностей.

Автори записки [3, С.91] наголошують, що державні чинники, включаючи меморіальну архітектуру, повинні стати втіленням української національної мовної та культурної ідентичності, творцями і носіями української історичної пам'яті. Тобто, меморіальні комплекси мають нести чітке послання про суб'єктність української нації та її історичний шлях.

«Зелена книга політики пам'яті» [2] окреслює ключові проблемні питання та виклики, які постають перед державою у сфері політики національної пам'яті, аналізує еволюцію законодавства та наявні практики вшанування на рівні громад. Наголошує на тому, що розробка цілісної та скоординованої політики пам'яті є нагальною потребою в умовах війни, щоб забезпечити інклюзивне вшанування всіх жертв, запобігти політичній інструменталізації минулого, сприяти зміцненню суспільної єдності та сформуванню гарантії неповторення трагедії як важливого елементу перехідного правосуддя.

Таким чином, для забезпечення ефективності меморіальної політики, особливо у сфері архітектурно-мистецьких рішень, необхідно не лише створювати нові знакові комплекси, а й працювати над уніфікацією підходів, посиленням координації між центральною владою та місцевими громадами. Архітектурно-мистецькі рішення меморіалів повинні стати результатом широкого, інклюзивного діалогу, а не лише відображенням політичної кон'юнктури.

Державна політика національної пам'яті, що реалізується через меморіальні комплекси, виконує кілька важливих суспільних функцій:

1. Захист від історичної пропаганди. Меморіальні комплекси, створені на основі достовірних історичних фактів, є потужним інструментом у боротьбі з дезінформацією та історичною антиукраїнською пропагандою.

2. Формування ідентичності та єдності. Створення спільних місць пам'яті, які об'єднують людей навколо спільних цінностей та героїв, сприяє зміцненню єдності українського народу.

Освітня та наукова функція. Багато меморіальних комплексів інтегрують у свою структуру музеї, виставкові центри та освітні простори, перетворюючись на живі

інституції, що постійно працюють над збереженням та популяризацією історії України.

3. ВИСНОВКИ

Меморіальні комплекси є не просто об'єктами, а багатофункціональними інструментами, які об'єднують мистецтво, архітектуру та державну політику національної пам'яті. Аналіз положень законодавства та актуальних досліджень показує, що ці комплекси є матеріальним втіленням законодавчо закріплених принципів і цілей, а також ареною для подолання історичних конфліктів. Вони виконують важливі функції:

1. Увічнення та вшанування пам'яті. Меморіали допомагають зберегти пам'ять про ключові події та особистостей, які боролися за незалежність України.

2. Формування національної свідомості та консолідація. Через архітектуру та мистецтво меморіали впливають на емоційну сферу, сприяючи формуванню єдиного розуміння історії та ідентичності, що є критично важливим в умовах російсько-української війни.

3. Протидія пропаганді. Меморіальні комплекси є потужним засобом боротьби з дезінформацією.

Для забезпечення ефективності меморіальної політики необхідно вирішувати виявлені проблеми, зокрема щодо стандартизації практик на місцевому рівні та забезпечення інклюзивного, некон'юнктурного підходу до вшанування. Синтез мистецтва, архітектури та політики у створенні меморіальних комплексів робить їх живим, динамічним простором, де минуле взаємодіє із сьогоденням.

Список літератури

[1] Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України від 21.08.2025 № 4579-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>

[2] Єлігулашвілі М., Белінська Д. Вшанування і пам'ять у сучасній Україні. Аналіз законодавства та місцевих практик. Зелена книга політики пам'яті / ред. Луньова А. Київ, 2025. 44 с.

[3] Державна політика подолання конфліктів історичної пам'яті у процесі консолідації української політичної нації в умовах російсько-української війни. Аналітична записка / Відп. ред.: Г. Дидик-Меуш; ред.: Р. Голик, І. Орлевич; авт. колектив: Р. Голик, І. Орлевич, Н. Колб, Н. Мисак, П. Артимишин, Е. Казан, Г. Дидик-Меуш. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2025. 92 с.